

Kunst of illustreren?

Gerard Ouweneel

Het prestigieuze tijdschrift *British Birds* bestond in 2007 honderd jaar. De redactie besteedde in de honderdste jaargang aandacht aan belangrijke ornithologische gebeurtenissen en ontwikkelingen in de voorgaande periode, dus ruwweg in de vorige eeuw. Natuurlijk stond de gang van zaken in Engeland centraal. Belangrijke vogelkundige boekprojecten waaronder vogelgidsen komen vaak tot stand dankzij internationale teams, zeker ook voor wat de financiële kant betreft. Omdat Nederlandse vogelaars zich veelal van veldgidsen bedienen van Engelse origine is het artikel 'Bird Illustration in The Twentieth Century' van Alan Harris in het meinumnummer van *British Birds* de moeite waard.

Alan Harris is ter zake kundig. Robert Gillmor en hij zijn als 'Art Consultants' verbonden aan *British Birds*. Voor zijn werk ten behoeve van 'The Birds of the Western Palearctic' en voor een rijtje familiemonografieën van uitgever Helm, waaronder 'Kingfishers, Bee-eaters & Rollers', ontving hij in 1982 de 'British Birds Bird Illustrator of the Year Award'. Harris begon zijn bijdrage met de Nederlander John G. Keulemans naar voren te halen. Deze leverde aanvang twintigste eeuw voor veel vogelboeken werk, in totaal voor 115 boekprojecten. Keulemans vertrok op 27-jarige leeftijd naar Engeland. Ten onrechte kreeg hij in Nederland weinig bekendheid, een veronachtzaming die landgenoot C.J. Coldevey hinderde. Mede door diens initiatief verscheen in 1982 'Feathers to brush', gewijd aan Keulemans en diens werk. Keulemans tobde met zijn gezondheid. Bezig met de illustraties voor Lilford's meerdelige 'Coloured Figures of the Birds of British Islands', zag hij zich genoodzaakt te stoppen met die opdracht. Archibald Thorburn nam het karwei over op het moment dat nog 268 van de totaal 421 platen geschilderd moesten worden. Door velen, onder wie James Fisher, werd Thorburn beschouwd als de eerste grote Engelse vogelschilder van de vorige eeuw. Tot diep in de jaren dertig werden de Thorburn/Keulemans platen gebruikt om vogelboeken te illustreren. Dat gebeurde onder andere voor het in 1937 verschenen 'The Observer's Book of Birds', in Engeland in feite het eerste voor een breed publiek toegankelijke en verkrijgbare vogelboek. In Nederland verscheen in

Kluut.

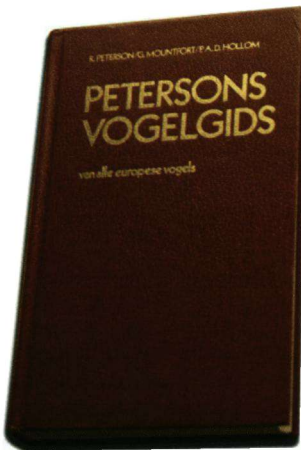
Tekening: Erik van Ommen.

hetzelfde jaar 'Zien is Kennen'. Opmerkelijk is dat opnieuw een Nederlander werk leverde voor een Engels vogelboek dat een mijlpaal betekende: 'The Handbook of British Birds', verschenen tussen 1938 en 1941. Marinus Koekkoek had voor 'De vogels van Nederland' van E.D. van Oort een serie van 407 kleurenplaten gemaakt. Deze platen kwamen ook in 'The Handbook' te staan, aangevuld met werk van anderen, onder wie Peter Scott. Maar zowel Keulemans als Koekkoek waren museummensen, hetgeen in hun werk is terug te vinden.

Bij dit verhaal van Gerard Ouweneel konden wij gebruikmaken van een aantal werken van beeldend kunstenaar Erik van Ommen. Hij tekent, schildert en ets al meer dan vijftig jaar vooral vogels. Soms met grote precisie om goed de kenmerken te laten zien, maar meestal komen toch meer artistieke kanten naar voren om de impressie en het gevoel dat het beeld oproepen, vast te kunnen leggen. De vogels van Van Ommen spreken je aan! In de loop der jaren heeft Erik van Ommen een groot aantal uitgaven tot stand gebracht. Steeds is hij op zoek naar vernieuwingen en hij past dan ook verschillende technieken toe in zijn werk. Het is altijd weer een plezier om zijn boeken te lezen en te bekijken. Wilt u meer werk van Erik van Ommen zien, kijk dan ook eens op zijn websites: <http://www.erik-van-ommen.nl> of <http://www.atelierbrink2.nl>.

Veldgidsen

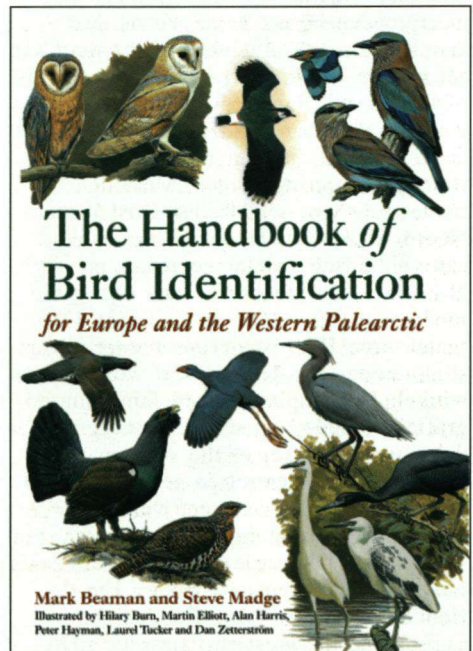
Rond 1950 nam de belangstelling toe om in het veld vogels te identificeren. Daardoor ontstond een vraag naar veldgidsen. De eerste gids die hierop inspeelde, was de 'Collins' Pocket Guide to British Birds' van R. Fitter, geïllustreerd door de in 1977 overleden Richard Richardson. Deze verscheen in 1952. Aan Richardson's werk was te zien dat hij graag buiten was, dat de vogels die hij

De vogelgids van de Amerikaan Roger Tory Peterson bleef jarenlang de standaard veldgids bij vogelaars over de hele wereld. Ondanks nadelen zoals platen die heel lang nog gedeeltelijk zwartwit waren en de bundeling van de platen, zodat deze niet altijd direct bij de beschrijvingen stonden.

neerzette, door hem waren bestudeerd in het veld. Minder dan twee jaar later kwam de Petersongids, ook uitgegeven door Collins. Waarschijnlijk bleven Fitter en Richardson daardoor altijd wat in de coulissen.

Bij een ontmoeting tussen James Fisher en de in 1997 overleden Amerikaan Roger T. Peterson werd het idee geboren om een Europese veldgids samen te stellen, gebaseerd op de formule die Peterson in de jaren dertig succesvol had gehanteerd voor gidsen voor Noord-Amerika. Peterson portretteerde zijn vogels in familiegroepen en in identieke houdingen, waarbij aandachtstreepjes de gebruiker attenderden op waardevolle veldkenmerken. Eén van de minder sterke punten was dat de in winter- en niet adulte kleden afgebeelde vogels vaak half verscholen stonden afgebeeld, achter de vogels in hun fraaiste kleed. De Petersonmethode zette de toon. Zijn gids verscheen in dertien talen. Ruim veertig jaar na verschijning ging het miljoenste exemplaar over de toonbank. Bijna twintig jaar lang was van serieuze concurrentie geen sprake. Begin jaren zeventig kwam de 'The Hamlyn Guide to Birds of Britain and Europe', met als illustrator de in 1990 overleden Arthur Singer, ook een Amerikaan. Diens werk

'Kwikstaart'.

Olieverfschilderij: Erik van Ommen.

kreeg nogal wat kritiek, reden waarom Hamlyn vanaf 1986 voor de herdrukken een beroep deed op de Zweed Dan Zetterström, iemand van wie wij later nog meer zouden horen! Twee jaar na deze Hamlyngids was uitgever Collins weer aan zet met de 'Collins' Pocket Guide to Birds of Britain and Europe' van Fitter en Parslow. Hermann Heinzel werd belast met de illustraties, die over het algemeen weinig waardering kregen. Maar de toevoeging van het Midden-Oosten en Noord-Afrika was tekenend: het aanbod aan veldgidsen speelde soepel in op het groeiend contingent vogelaars met grote reislust.

Vanaf circa 1980 was er voor vogelillustratoren en -kunstenaars veel werk aan de winkel. Boekenplanken vol familiemonografieën stonden op stapel, de negen delen van de 'Birds of the Western Palearctic' kwamen uit en geen jaar leek te passeren zonder alweer een veldgids, sommige verdienstelijk, bij andere de vraag 'wat voegt deze eigenlijk toe?' Zelfs een supergids stond op stapel: 'The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic'. Dit

project liep steeds opnieuw vertraging op, zodat toen het ruim 868 pagina's tellende determinatiehandboek uiteindelijk in 1998 verscheen, de tijd niet in het voordeel had gewerkt. Zes gerenommeerde vogelschilders deden mee, onder wie Hilary Burn, Alan Harris, Dan Zetterström en de nog jonge Martin Elliot. Toen, in 1992, kwam Lars Jonsson met zijn 'Birds of Europe'. Bijna veertig jaar na Peterson een nieuwe mijlpaal. De Zweed zette zijn vogels neer op een wijze zoals wij ze in het veld zien, alsof ze foeragerend, in rust of vliegend rechtstreeks uit ons kijkerbeeld in de gids terecht waren gekomen. Wellicht met uitzondering van Peter Scott, beschouwt Harris Lars Jonsson als de bekendste Europese vogelschilder tot dusver. En hoewel nadien een veldgids op de markt kwam die in zijn totaliteit toegankelijker en gemakkelijker hanteerbaar is als de 'Jonsson', prefereert menige vogelaar tot op de huidige dag te werken met 'Birds of Europe'. En dan te bedenken dat een cabaretier in dit land die onlangs een vogelgids samenstelde – een boek overigens dat geenszins een vogelgids is –

Kunst of illustreren?

enkele alinea's nodig heeft om zijn afkeer van het werk van Lars Jonsson te verwoorden: 'Als je op zoek bent naar natuurgetrouw, moet je niet bij Jonsson zijn', orakelt deze cabaretier... het is wel lef hebben!

In 1986 vatten wijlen Peter Grant en de Zweed Lars Svensson het plan op voor alweer een nieuwe veldgids. De jonge Ierse vogelschilder Killian Mullarney zou zorgdragen voor de illustraties. Onder andere als gevolg van het overlijden van Peter Grant, liep het project vertraging op. Eerst toen Dan Zetterström ging deelnemen, kwam er schot in de zaak. Toch zou het nog tot 1999 duren eer 'The Collins' Bird Guide' gereed was. Harris noemt het viertal Mullarney, Svensson, Zetterström, Grant een 'dreamteam'. En wie zal hem tegenspreken? De combinatie van de aan Peterson ontleende uniformiteit in de afgebeelde vogelfiguren, de tekst waarin verwerkt de nieuwste determinatie-inzichten, de oogstrelende biotoopschetsen en het ideaal van soortbeschrijvingen, verspreidingskaarten en afbeeldingen in één oogopslag, leidden tot een ideale veldgids. Is een nog betere denkbaar?

Kunst of illustraties?

Dit waren slechts een paar fragmenten uit het boeiende relaas van Alan Harris in *British Birds*, een verhaal waarin nog veel meer vogelschilders voor het voetlicht komen. Nederlanders, Amerikanen, Zweden, een Ier, het valt op dat uitgeverij in het Verenigd Koninkrijk geen bezwaren hebben om een beroep te doen op niet-Engelse vogelschilders ten behoeve van hun vogelgidsprojecten. Omdat Britten nog steeds in ieder geval Europa min of meer als aanhangwagen van hun ornithologische empire beschouwen, is dat opmerkelijk. En het is des te meer opvallend omdat de natie zelf beschikt over een indrukwekkend aantal vogelschilders. Kijk naar de majestueuze serie 'Handbook of the Birds of the World', waarvoor thans de beste vogelschilders werk leveren. De meeste zijn Britten. Schrijver belandt nu bij een punt waarvan hij zich bewust is dat uitglidders op de loer liggen, temeer hachelijk omdat hijzelf geen penseel kan vasthouden. De titel van het verhaal van Alan Harris vangt aan met

Mussen.

Tekening: Erik van Ommen.

de woorden 'Bird Illustration'. In het abstracte schrijft hij over 'the enormous developments in bird art for illustration'. De begrippen 'kunst' en 'illustratiewerk' koppelt hij dus. Dat doen Pasquier en Farrand in hun in 1991 verschenen standaardwerk ook. Wellicht tillen de Engelsen niet zo zwaar aan een onderscheid en dekt hun benaming 'wildlife artist' alles. Echter naar oordeel van schrijver is het een gotspe om ten minste een aantal vogelschilders die Allan Harris ten tonele voert, illustratoren te noemen. Daarin staat schrijver niet alleen. Desgevraagd formuleerde Erik van Ommen het als volgt: 'Een kunstenaar is iemand die zoekt naar de essentie, op zijn eigen wijze en via zijn eigen invalshoek en die niet kopieert van een ander. Iemand die bezig is met licht, ruimte en persoonlijkheid'. Als voorbeelden geeft hij Robert Bateman, Friederich Wilhelm Kuhnert en de in 1939 gestorven Zweed Bruno Liljefors, die naar oordeel van Pasquier en Farrand 'the founder of modern wildlife painting' is. 'Illustratoren zijn personen die illustraties maken voor boeken of tijdschriften, meestal in opdracht. Daar is niets mis mee', aldus Van Ommen. Er zijn lieden die beide in hun mars hebben, kunst en het illustreren. Lars Jonsson, Peter Scott en ook Peterson, die volgens Harris zich tijdens zijn leven eindeloos heeft afgevraagd of hij nu al dan niet een 'great artist' was.

In zijn reactie op de beschouwing van Harris attendeerde Erik van Ommen voorts erop dat in onze taal zijn beroep geen eenduidige en tot tevredenheid stemmende benaming bezit. Het Engelse 'wildlife

Bijeneters.

Aquarel: Erik van Ommen.

artist' krijgt hier vertalingen als natuurkustenaar, vogelschilder of -tekenaar en wildschilder, termen die of de lading niet dekken of doen huiveren. Trouwens ingevolge schrijvers 'woordenlijst van de Nederlandse taal' (1997) kent onze taal wél de woorden portretschilder en natuurfotograaf, maar niet 'vogelschilder' en 'vogelfotograaf'. Welke lezer van *het Vogeljaar* oppert een benaming die de professie van onze vogelschilders wél recht doet en helemaal dekt. Ze verdienen het!

Tot slot, zijn er nog betere gidsen

denkbaar dan die vogelaars nu tot hun beschikking hebben? Na Jonsson leek dat uitgesloten, tot het droomteam kwam. Recent waren in Dutch Birding Eduard Sangsters foto's van de Diadeemplevier te zien. Adembenemend. Harris suggereert dat het nu mogelijk is digitale foto's te vervolmaken tot voorbij de perfectie, dat deze ontwikkeling wellicht nog eens zal leiden tot een gids die wij thans voor ondenkbaar houden. Waarmee schrijver overigens niet suggereert dat aan die opnamen van die Diadeemplevier is gesleuteld.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam, e-mail: glo@xs4all.nl.

LITERATUUR:

Beaman, M. & S. Madge (1998): The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. Christopher Helm. Londen.

Dorrestijn, H. (2007): Dorrestijns Vogelgids. Nijgh & Van Ditmar. Amsterdam.

Harris, A. (2007): Bird illustration in the twentieth century, with particular reference to publication on the British scene. *British Birds* 100: 266-279.

Keulemans, T. & J. Coldewey (1982): Feathers to Brush. Drukkerij De Lange/Van Leer. Deventer.

Nederlandse Lexicologie (1997): Wordenlijst Nederlandse Taal. Sdu Uitgevers, Den Haag.

Pasquier, R. & J. D. Farrand jr. (1991): Masterpieces of Bird Art. 700 Years of Ornithological Illustration. Abbeville Press. New York.

Sangster, E. & V. van der Spek (2007): Varia. Diademed Plover. *Dutch Birding* 29: 164-166.